

AZ ÍRÁSBELI ÉS SZÓBELI KULTÚRA KAPCSOLATA A XVIII. SZÁZADBAN

A néphagyomány gyűjtői és értelmezői között időről időre visszatérő kérdés az irodalom és a folklór egymáshoz való viszonya. Különösen problematikus a nemzeti kultúra két részének kapcsolata, ha az irodalommal egyidejű folklór feljegyzések nem állnak rendelkezésre. Jelen alkalommal egy XVIII. századi példán, Dugonics *Toldi* című drámája kapcsán kívánom a kérdést megvilágítani konkrétan a „nagy erejű, bátor hős és a jó király” folklór elemeknek a különböző narratívumokban való megjelenésével.

A filológiai kutatásokban hosszú ideig vitatott kérdés volt, hogyan kerülhetett Mátyás király mellé a lovagkor bátor vitéze, Toldi Miklós. A másfél évszázada folyó filológiai vitát az 1963-as nemzetközi mondatutató tanácskozás nyomán az egyik közismert gondolat idézésével lezártak tekinthetjük, amely szerint a népköltészettől ne kérjük számon a történeti hitelességet, mert benne a hősök nevei könnyen cserélődnek, híres személyiségekhez a nemzetközi vándormotívumok kapcsolódnak.¹ Az alapvető tényközléshez tekintetben igaz, de a szájhagyomány törvényszerűsége ennél sokszínűbb,² és igazolható, hogy a folklór változásával a történeti személyek neve csak bizonyos típusú narratívumokhoz kapcsolódik, másokhoz nem.³ A nemzeti kultúra, amely a népi műveltség értékeit a latin nyelvű krónikáktól kezdve napjainkig tudatosan vagy akaratlanul felhasználta, kialakított olyan szemléletet, amellyel a személyek hőssé magasztosulnak még akkor is, ha a historikusok ezt nem támasztják alá. Ilyen vitathatatlan nemzeti hős Mátyás király, akinek idealizált képe a különböző időkben különböző módon jelent meg példaképként és idealizált példaként,⁴ és ilyen hős Toldi Miklós is, akinek a magyar irodalomban, népköltészetben betöltött szerepe évszázadokon keresztül egybeolvadt a különleges képességű, ügyes, bátor harcossal.⁵ A mitikus hősről új összefüggést tár elénk Hoppál, elsősorban a költészet és hősalkotás archaikus megjelenését elemezte és bebizonyította, hogy a folklór sokféleképpen jeleníti meg a nagy erejű hőst.

A magyar nyelvű irodalom kiteljesedésekor, a felvilágosodás idején a kor neves írói tudatosan fordultak a néphagyományhoz és a történeti forrásokhoz. Egyre több folklór elem kerül az irodalmi alkotásokba, olyanok, amelyekkel egy régebbi, már-már elfeledett gondolkodásmódot, személetet éltettek tovább. Ebbe a folyamatba illesztették az idegen művek szabadon történő magyarrá fordítását. A magyar nyelvű irodalom fejlesztésére a kül-

földi írók alkotásait hazai igényekhez igazították, az eseményszálat a magyar történelemhez kötötték, és a jeles egyéniségeket szerepeltették. Ezzel kívánták a műveltséget terjeszteni. Együttal olyan új alkotásokat hoztak létre, amelyek a nemzeti történelem, illetve önismeret szempontjából a széles közönség számára érthető, élvezhetőek voltak. Másokkal együtt ezt tette Dugonics András, a XVIII. század kiemelkedő írója. Éppen ezért az ő művét ismerettörténeti kapcsolataival együtt szeretném megvilágítani az írásbeliség és a folklór összefonódásának bizonyítására.

Dugonics 1794-ben tette közzé a három történeti hősről, Kun Lászlóról, Báthory Máriáról és Toldiról írt drámafüzért „*Jeles történetek, melyeket a magyar játékszínre alkalmaztatott*” címmel.⁶ A drámák előadása saját korában kedvező fogadtatásban részesült, de az utókor nem magasztalta fel, és mára teljesen elfelejtődött. A drámák mindegyike figyelemre méltó tanulsággal szolgál, de most csak a *Toldiról* szólok az irodalom és szóbeli kultúra bonyolult kapcsolatát vizsgálva. Indokolt lenne a barokk kor sokoldalú egyéniségét szélesebb kitekintésben bemutatni, de ettől is eltekintek, és arra a kérdésre keresek választ, hogy a korfui polgármester kalandjai nyomán miként lett egy 1780-as években németből magyarra fordított ármánydarab hőse Toldi és Mátyás király. A rendelkezésre álló adatok alapján szeretném bemutatni, miért és miként illesztette Dugonics András a folklór elemeket a drámába, és miért tűntek el ezek az ismeretek a későbbi műveltségünkben.

A *Toldiról* kialakult képet ma már nem lehet Arany János klasszikus művének ismerete és hatása nélkül elképzelni, de nem így volt Arany előtt fél-száz évvel. A nemzeti irodalom osztatlan sikerű alkotása gyorsan és minden fenntartás nélkül vált a magyar költészet nélkülözhetetlen részévé és meghatározta a közgondolkodást a mai napig. Arany János a népmesék mintájára hirdette a mellőzött kismizett fiú nemzeti hőssé válását. A nagy erejű hős emellett a király és szegények önzetlen segítőtje. Mindezek az elemek bizonyíthatóan léteztek Arany epikus költeményének megírása előtt az irodalmunkban és a népköltészetben egyaránt.

A nagy erejű bátor hős és az igazságos király kalandjai – vagyis név szerint Toldi és Mátyás király – a XVIII. században ideális hátteret kínáltak Dugonicsnak ahhoz, hogy az idegen környezetben játszó drámát kissé átírva/lefordítva a magyar közönség számára érdekessé és elfogadhatóvá tegye. A magyar népmesék nagy erejű hőse, aki a király szolgálatában tud híressé válni, sikereket elérni sok változatban szerves része a népköltészetnek, alakja több mesetípusban megjelenik.⁷ És azok az epizódok, amelyek Arany János osztatlan sikerű *Toldijában* olvashatók, az irodalomtól függetlenül is feljegyeztek kerültek szájhagyományból a hős neve nélkül. Vannak mondák a megvadult bika megfékezéséről, a cipóba rejtett pénzről, az özvegyasszony megsegítéséről. A jó királyt segítő nagy erejű hőst pedig Kinizsinek, Magyar Balázsnak mondták, a mesékbe az Erős János, Péter neve került. De

az irodalomtól függetlenül élő népköltészetéről a XVIII. századból még kevés adatunk van. A korabeli adatok ismeretében bizonyítható, hogy Dugonics a hagyomány ismeretében fordult éppen Toldi Miklóshoz.

Tudjuk, hogy Arany *Toldija* már megalkotása idején nagy visszhangot váltott ki és rövidesen sok kiadást ért meg, 1879-től iskolai olvasmánnyá vált, megszámlálhatatlan példányban jelent meg, számos feldolgozásban került a nézők elé, amelynek a populáris kultúrára tett hatásáról máig nincs érdemi kutatási eredmény, de tény, hogy az elmúlt másfél évszázadban a nemzeti tudatot formáló alkotások egyike, amelyben a népi, nemzeti értékek, illetve a mitikus és emberi vonások magas szintű megfogalmazást nyertek. Arany költeményével nem vethető össze egyik korábbi irodalmi alkotás vagy népköltészeti adat sem, de érzékelhetően árnyékot vetett más hasonló szüzséjű narratívumokra. E tekintetben a *Toldi* összehasonlíthatatlan a népmesékkal, amelyeknek rendszeres kiadása a XIX. század második felétől sok új példát hozott a mitikus nagy erejű hősről bizonyoságként, hogy a Toldi típusú hősök sokfélesége létezett Arany János előtt is.

Dugonics *Toldijával* kapcsolatban szenvedélyes ítéletet mondott Heinrich Gusztáv a múlt század végén, figyelmen kívül hagyva a barokk kor küzdelmét a nemzeti irodalom megteremtéséért, és mellőzve az irodalom mellett élő szóbeliség állandó jelenlétét. Nem volt tekintettel arra, hogy a szájhagyományban vagy írásban is megjelent népszerű hősök közkincként éltek a tudatban, hozzájuk érdemes volt új történeteket kapcsolni a biztos sikerre számítva. Úgy gondoljuk, hogy Toldi-ügyben újragondolásra várnak az Arany előtt keletkezett versek és drámák, amelyeket hivatkozás nélkül használtak, folklór elemekkel vegyítették a kor divatos elvárásai szerint,⁸ de nem úgy, mint a XIX. században.

Konkrétan a *Toldi* című drámáról szólva bizonyítani lehet, hogy azt Dugonics kora népies irodalmának és folklór jellegű szájhagyományának ismeretében alkotta. Christmann, C. *Ein Trauerspiel in drey Auszüge* (Mannheim 1782) írásműve alapján a korfui helytartó történetét fordította le, de a címet maga adta és a helyszínt Mátyás király udvarába helyezte, a főszereplőt Toldinak nevezte. Vitatkozni kell Heinrich Gusztáv megállapításaival, aki határozottan elítélte Dugonicsot azért, mert Toldi Miklós alakját ebbe a drámába citálta. Hibának tartotta, hogy ismerve az Ilosvai Selymes Péter tollából fennmaradt *híres nevezetes Toldi Miklósról* szóló széphistóriát, mégis őt Mátyás kortársaként jeleníti meg, ráadásul a bátor, erős vitéz helyett egy visszahúzódó, tettektől távol álló, passzív Toldit állított a nézők elé. Heinrich Gusztáv így fakadt ki Dugonics ellen: „mert nem képzelhető nagyobb ellentmondás, mint a milyenben a darabnak hőse és cselekménye legnépszerűbb nemzeti mondánk imponáló alakjával és ennek népies jellegű tettel áll”.⁹

Heinrich Arany *Toldijából* kiindulva tanulmányt írt a Toldi-mondakör-ről, amelyben egyértelművé tette, hogy a nagy erejű hős a nemzetközi iro-

dalomban sokféleképpen jelent meg. Mégis Dugonicstól, a barokk kor írójától az Arany János által alkotott hős idealizált alakját kérte számon.¹⁰ Elkerülte Heinrich Gusztáv figyelmét, hogy Dugonics nem szokásos módon fordította a műveket anyanyelvére, hanem „magyarította” az eredeti drámát. Az irodalmi életből színpadi műveket csak úgy lehetett gyorsan pótolni, ha kész írásokat adaptált. Sokszor éppen ezért nem egy fontos, irodalmi mértékkel élenjáró művet választott, amit sajnált volna átalakítani, hanem egy alig ismert szerzőnek alig ismert munkáját fordította le. A tudatos irodalomformáló tevékenységből következően nála a nevek és a helyszín átvétele nem véletlen, esetleges választás eredménye, hanem tudatos törekvés, amelynek nyomán a már-már feledésbe menő neveket, eseményeket elevenítette fel a drámáiban és regényeiben. Az ő nyíltan vállalt célja volt a nemzeti irodalom és nemzettudat formálása, miként erről saját szavai igazolnak: *„Azon iparkodtam, hogy honi történeteinket vegyem írásomnak tárgyul s főképpen azon embereket országunkban, kik midőn éltek, nagy névben és böcsületben vóltak: de holtuk után oly feledékenységbe jöttek, hogy ha annyi derék tetteik vagy hitván kis íráskákban, vagy a parasztok szájába nem fogorna, mivel írónk semmit sem hagytak írva felőlök, örök feledékenységben, a setét tartománynak völgyeiben heverének”*.¹¹

Így tehát joggal fordulunk Dugonics *Toldijához* annak folklór vonatkozását figyelve, de előbb röviden vázolom a színmű tartalmát az összefüggések jobb megértése miatt. A későbbiekben csak a néphagyománnyal kapcsolatos elemekre hivatkozom, és az ármánykodással, romantikus érzelemnyilvánításokkal színezett barokk színmű egyéb részleteitől eltekintek. A dráma kiindulásakor Toldi Miklós, Mátyás király katonája éppen Budáról tér haza feleségéhez, családjához Szegedre és nehezményezi, hogy őt senki sem várja, pedig megüzente érkezését. A szolga zavart viselkedéséből kiderül, hogy Toldi leveleit a város előljárója rendszeresen felbontotta, s csak akkor továbbította az úgynevezett „eredeti pecséttel”, ha úgy látta jónak. Ezzel az illetlenséggel előzetes információkra tett szert, melynek tudtával manipulálta a környezetet. Az egyik korábbi levélből kiderült ugyanis, hogy az igazságos Mátyás király visszaadta özvegy Tápainénak a jogtalanul elvett birtokait Toldi közbenjárásának eredményeként. (Nem véletlen, hogy már a dráma elején több folklór elem van, és éppen a szegény asszony megsegítésével, a jellegzetesen Mátyás király nevéhez kapcsolódó mondával találkozunk itt.) Toldi megérkezése után a királyi parancsot nem lehetett tovább titkolni, és a városbíró úgy tesz, mintha önként, jószántából adná vissza a földet. Az ál-nagylelkűség hangoztatásával jogos ellenszolgáltatásként Toldi lányát kéri feleségül, aki azonban mást szeret. (Hadd jegyezzem meg, hogy Toldi családjáról a XVIII. században még több monda élt, ezekről Ilosvai is tudott, de Arany *Toldijához* nem illettek, ő hallgatott róluk és azóta eltűntek a Toldi-hagyományból.) A feleségszerzést egy újabb ármánykodás követi. Toldit megvádolják, hogy azért szenvedett vereséget a töröktől Zimonymál,

mert elérulta a magyarokat és elfogadta a vesztegetésre szánt aranyakat. „Halljad ízenetemet. – Vannak a ládámban kétszáz török aranyok. – Ezeket Toldi Miklóshoz kell igazítani egy költött levéllel, mintha a belgrádi pasa megköszönné néki a tábor feladását.”¹² Ez a rágalom börtönbe juttatta Toldit. (Az ok-okozat leírása szintén folklór sajátosságot mutat. Az ellenség felett győzedelmeskedő nagy erejű hős kalandjaihoz tartozik a törbecsalás, de a megtévesztés miatt büntetés jár.) Érdemes lenne tovább időzni a törökverő hős mellett, ugyanis a XVII. századi históriák és énekek Mátyást, a legyőzhetetlen királyt a török ellenes harcai miatt dicsőítették. A török fogság is emiatt kap jelentőséget. Most azonban Dugonics művéről szeretnék szólni. A drámában a börtönből való szabadulást késlelteti a városbíró számos tette, mint pl. megöleti a lány szerelmét, mert ő az egyetlen, aki tud Toldi ártatlanságáról. A haldokló ifjú utolsó pillanatban megnevezi az igazi bűnöst, így Toldi kiszabadul. Közben az ármánykodás áldozata lesz Toldi felesége, aki belehal a bánatába, míg a leánya megőrül szerelme kivégzése miatt. A kellően romantikus eseménysor végén kiderül a főhős hűsége a királyhoz, és az igazságos király döntései Toldit méltó helyre emelik az „ármány-darab” szabályai szerint.

A Dugonics elleni vádak egyike szerint Toldi az eseményeket elszenvedő passzív hős, akinek egyetlen erénye a királyhűsége, állhatatossága. Heinrich erről így ír: „Ez a Toldi Miklós, ki folyton szenved, sopánkodik, imádkozik és sír, kiről folyton halljuk, hogy ilyen meg olyan páratlan vitéz hős, de aki a darabban kezdettől végig nemcsak tétlen, hanem gyámoltalan és tehetetlen is, – ez a Toldi Miklós nem hódíthatta meg a magyar közönséget.”¹³ Számára érthetetlen, hogy a magyar monda és széphistória ismeretében Dugonics miért éppen Toldi nevét iktatta a mannheimi műbe. Pedig Dugonics maga írja, hogy tudatosan fordult a magyar történelem ismert, de feledésbe menő személyeihez, és számára fontos volt, hogy népszerű hőst állítson drámájába. Mint fentebb említettem, tudatosan törekedett arra, hogy „honi történeteinket vegye írása tárgyául”, és azok közül is azokat, amelyek „nagy névben és böcsöletben voltak: de holtuk után oly feledékenységbe jöttek”. Az írott és íratlan hagyomány iránti érzékét pedig bizonyítani akarja, mert tudja, hogy a kiválasztott híres embereknek „derék tetteik ... hitván kis íráskákban, parasztok szájában forognak”, de róluk „íróink semmit sem hagytak írva felőlök, örök feledékenységben, a setét tartományok völgyeiben heverének”. Egyértelmű tehát, hogy Dugonics a „hitván kis írás”-ok (amilyen például Ilosvai széphistóriája lehetett), illetve a szájhagyomány ismeretében nevezte műve hőseit éppen Toldinak és nem másnak. Az alig ismert író, Christmann tragédiájához nyúlt ugyan, de még a címét sem vette át, mert olyan magyar színművet akart írni, amellyel széles érdeklődést válthat ki. A XVIII. századi nemzettudat kibontakozásakor nem véletlenül merített a történelemből, és a régi, híres személyeket „életre keltve” felelevenítette emberi értékeiket, hőstetteiket. Toldi kapcsán azt is tudatosította, hogy az

eseményeknek éppen Mátyás király idejében kellett történniük, mert éppen az az idő volt híres az igazságosságról, amiről az általa citált, országszerte ismert a proverbiumok tanúskodtak: *Mátyás az igazságos, vagy Meghalt Mátyás, elkölt az igazság.*¹⁴ Tudatos volt a név, az időpont és a helyszín kiválasztása. Ezért kell vitatkoznunk Heinrich Gusztávval és követőivel. Maga Dugonics Toldi személyéről így vélekedett: „*En ötet a Nógrád vármegyeinek lenni látom, akár Told faluban akár Nagyfaluban született*”, és cáfolja Ilosvai feltételezését, aki Nagy Lajos korába képzelte Toldi életét, mert – azt állította – „*ellenkezik véle az egész hagyomány, mely ötet Mátyás király idejére veszi, ... ellenkeznek mindnyáján, kik Toldi Miklósról csak két szót is szöllanak.*”¹⁵ Ebből egyértelmű, hogy nem fogadta el Ilosvai szemléletét, aki Toldiból lovagot csinált, és az utolsó lovagkirály katonájának tüntette fel. Viszont hivatkozott arra, hogy az egész hagyomány őt Mátyás kortársának vélte. A jegyzetben olvasható „*csak két szó*” éppúgy vonatkozhat Ráday Pál versére vagy a Bél Mátyás által leírt mondásra, mint egyéb névtelen ponyvára vagy a néphagyományra. Joggal tételezhetjük fel, hogy a nagy műveltségű Dugonics ismerte Ilosvai 1574-es históriájának kétszáz évvel későbbi és egy kissé átdolgozott, Pozsonyban újra kiadott változatát, ahol a záró strófa így hangzott:

*Ha kegyes olvasó, valami kétséged
Ebben, az mit irtam, vagyon s el nem hiszed
Vagy az históriát álomnak itéled,
Hogy Toldi Miklós lett volna, nem hiszed
Nézd meg jól Budának az bécsi kapuját
Meglátod ott annak súlyos buzogányát,
Melleste függeni személyében pajzsát,
Parittyából hajigált húszt fontos köveit,
Diadalmas vitéz helyes kopiáját,
És az kit csizmáján viselt, sarkantyúját.*¹⁶

Toldi és Mátyás király kapcsolata a XVIII. században nem kérdőjeleződhetett meg. Mátyás király nagy erejű hősének tisztelete Toldival együtt élt az emlékezetben a korona visszahozásakor is, amit tanúsít az esemény tiszteletére 1790-ben írt/kiadott vers. Itt említi a versfaragó, hogy a Bécsikapunál láthatók Toldi ereklyéi, aki egyike volt a híres fekete sereg katonáinak. Egy másik névtelen szerző XVIII. századi verse, amely szintén a magyar korona hazaszállítását köszöntötte, említi, hogy a Toldi-ereklyékről mintázták a koronát kísérő „fekete sereg” katonáinak ruháit. Akkortájt együtt dicsőítették Kinizsi Pál, Magyar Balázs, Toldi Miklós vitézségét. A néphagyomány fáradhatatlan gyűjtőjének, Ipolyinak a jegyzeteiből tudjuk, hogy a helybeliek szerint a Buda várfalán kiállított ekevas sérülését Toldi okozta. A

monda szerint egyszer Zsámbékon Mátyás király kérésére kopjával döfte át az erős vitéz azt a vastag ekevasat.¹⁷

Minden bizonnyal Heinrich Gusztáv nem ismerte a XVIII. századi adatokat, sem Ipolyi Arnold 1854-ben megjelent fejtegetését, és ezért ítélkezett olyan határozottan Dugonics történetietlensége felett, lándzsát törve az egyetlen helyes látásmód, az Arany János-féle Toldi ábrázolás mellett. Heinrich Gusztáv gondos filológus módjára feltárta a Toldi-monda nemzetközi kapcsolatait. Elsőként ő írta le, hogy a lovagkor adott teret és helyet a népmesék idealizált bátor hőisének, de már Toldy Ferenc is bizonyította, hogy az antik mítoszok nagy heraklészei tovább éltek az újkori népmesékben. A Toldi-mondakör tehát messzire vezethető, de az a személy, akiről Ilosvai szólt, csak valós történeti személy lehetett, aki Nagy Lajos korában élt. Heinrich Gusztáv véleménye szerint egyértelmű, hogy Toldi a lovagkor hőse, ebből következően nem élhetett Mátyás király korában, és tovább érvelt Toldi történeti személyisége mellett. Ebből következően számára nem létezett más megközelítés, hiába írta le Toldy Ferenc és Ipolyi Arnold még az Arany János előtti Toldi-mondakör folklór vonásait, ezt Heinrich nem vette figyelembe.

A múlt század jeles filológusaitól más vonatkozásban is távol állt a folklór, illetve az arra vonatkozó kutatás. Ipolyi Arnold 1854-ben a *Magyar Mythológiában* így vélekedett: „A kettős hősközöz tapadt népemlékezetek között, nem egy regés hős egyediségéről még hasonló mondák fen léteztek, mutatja a magyar hősrege egyik legnevezetesebb alakjának Toldi Miklósnak a néphagyományban ezen: majd Lajos, majd Mátyás korába áttevése, kit bár a történeti adatok sem abban, sem emebben s általában, legalább ma már egy korban sem ismernek.”¹⁸ Ipolyi észrevette, hogy a néphagyományban élő mondai, mesei hősök a híres királyok mellett tűnnek fel, azok erényeit mélyítik el, míg az írók mindig az adott szöveghez, az adott epikai háttérhez igazították, és valósnak hitt történeti személyekhez illően alakították a tetteiket.

Toldi Miklós történeti létezését Ipolyival egyidőben Toldy Ferenc, a kor szorgalmas irodalmára is megkérdőjelezte egy egészen más forráskincs ismeretében, más logikával érvelve: „e regés személy sem Lajos, sem Mátyás korában nem élt, miután sem Lajos, sem Mátyás udvari írói róla említést nem tesznek... a testi erő és ügyesség, a vitézség és hűség öszevege, mely századokon keresztül a nép emlékezetében részint csonkulva, részint bővülve s meg-megváltozva időnként megifjúdott”.¹⁹ A történeti költészet vizsgálatakor azonban neki sem tűnt fel, hogy Toldi más erényekkel rendelkezik a két különböző korba ágyazott írásokban, de vannak közös elemek is, amelyek mindenütt megtalálhatók, és azok a néphagyományban gyökereznek.

A XVIII. és a XIX. század eleji írások többsége Toldit Mátyás király udvarába helyezi, ott ő nem egy középkori lovag, hanem reneszánsz kalandor vagy már-már anekdotahős, legyen nagy erejű férfi, bátor katona vagy visz-

szahúzódó sértett személy. A folklór források ismerete nélkül Toldy Ferenc egyáltalán nem tudhatta, hogy a nagy erejű katona mögött a népköltészetben folyamatosan meglévő mitikus hős áll, kinek alakjához a műfaji különbözőségek miatt számos népköltészeti elem kapcsolódott.²⁰ Toldi egyszerűen erős, bátor vitéz, mint ahogyan ezt a XIX. századi források még énekbe foglalták, valószínűen ponyván terjesztették.²¹

*Hires Toldi Miklós erős vitéz vala
Budán egy kapuban függ még vasoldala,*

másképpen olyan hős, akinek alakja a mitikus képességű lényekhez hasonlít, felbőszült anyafarkast, megvadult bikát győz le és ezért társult hozzá a Herkules-mondakörből vagy a Tristán mondából számos elem.²² A magyar mesehagyomány ismeretében tudjuk, hogy Toldi típusú hősök megjelennek *A férfi hamupipőke* mesetípusban (AaTh 675). Ebben a típuscsoportban jellemző a tűzhely mellett gubbasztó, dologtalan, puhány ifjú leírása, aki később a kalandok során kiváló ember lesz és természetfeletti képességgel bír.²³

Dugonics művében Mátyás király és Toldi kapcsolata a XVIII. századi forrásokkal összhangban az akkor még fel nem tárt folklór egyes elemeit tükrözi, amelyet megerősített Ipolyinak a XIX. század közepén írt mitológiai adatbázisa. Itt olvasható Lisznyai népszerű gyűjteményének egyik szövege, aki palóc „népregének” mondta a Mátyás király és Toldi kalandjáról szóló verset.²⁴ A sok részlettel nehézkes formába szorított költemény szerint Toldi egy garabonciás diák és a szénaszekér rúdjaival mutatta az utat Mátyás királynak (nem Lajosnak!). Máskor az országjárásban elfáradt királyi párt segítette, mert a nagy hegyet, amelynek lábánál megpihentek, Toldi félretolta, hogy útkukat könnyebben folytassák. Hálából Mátyás király a Coki-hegy nevét Told-ra változtatta, és így az ott lévő falut Toldinak hívják.²⁵

Ipolyi feljegyzéséből ismerjük azt a narratívumot is, amelyben a híres törökverő Toldi és Mátyás király kalandja Holubár névéhez kapcsolt anekdotára utalva egy táltos viaskodás színességével került előadásra: „*Történt, hogy ebben az időben szép Magyarországon egy török vitéz nagyon elhatalmaskodott. A király nagyon elbűsült, mert nem volt Toldija. Megörült, amikor megtudta, hogy börtönben nem halt meg, s hívta, hogy segítsen. A török Toldi két vállára tévén a kezét, lenyomta combig, de Toldi megrázkódva egyszerre kiugrott. Most Toldi fogott hozzá, s előszörre elnyomta combig, másodszorra köldökéig, harmadszorra egészen nyakáig. Minthogy már ebben a nyomkodásban meghalt a török, felvette Toldi a kardját, levágta a török fejét, kardja hegyén diadal jelül vitte. Azután a török nyaka fölé fővenyt kapart, mellyel a már úgy is eltemetett testét egészen befödte.*

Mátyás király a kíváncsiságtól gyötörtetve meg akará tudni, vajjon a török császár sajnálja-e a világhírű vitézét, álruhában Törökországba ment...”²⁶

Ehhez hasonló mesét jegyzett fel a szájhagyományból száz évvel később, 1953-ban a Tolna megyei Szakcsón Andrásfalvy Bertalan. A mesélő szerint a börtönben raboskodó Toldit hívta Mátyás király, hogy mentse ki a török kezéből, és Konstantinápolyból táltosháton Budára repítse.²⁷

A XIX. és esetenként XX. századi adatok idézése után térjünk vissza Dugonics drámájához, megértve, hogy a börtönben sínylődő Toldi alakja nem volt idegen a néphagyománytól. Valószínű az is, hogy az író a XVIII. századi folklór ismeretében formálta hőséne kalandjait, amiről egy évszázaddal később Heinrich Gusztávnak nem volt tudomása, és ezért alapozta kritikai érveléseit Arany János és Ilosvai művére.

Dugonics életében a Mátyás királyról szóló anekdoták is közismertek voltak. Ezt bizonyítja a század végén már kiadásra kész közmondásgyűjteményének, *Példa beszédek és jeles mondásoknak* mintegy harminc szövege, valamint saját érvelése a dráma elején. „*Korvínus Mátyás (ama híres és neves magyar királyunk), kinek dicsőséges tetteivel tele vagyon az egész világ: minekutánna a törököket Szabács váránál nem csak megverte, hanem szinte el is enyiszttette volna: hogy azoknak ezután történhetendő kiütésjeket megátolhassa, Szeged várossának oltalmazására rendelte Toldi Miklóst.*”²⁸

A XVIII. századi forrásokból további adatok idézhetők, de ennek alapján is elmondható, hogy Dugonics számára természetes volt a két híres történelmi személy egymás mellé állítása.²⁹ Szerepük és a róluk alkotott elképzelések rendszerbe illeszthetők. A két egymást segítő hős kínált megfelelő keretet Dugonicsnak, hogy az idegenből vett történetet kellően aktualizálja, bár a fő mondandója a kor igénye szerint az emberek egymáshoz való viszonya, az igazság és hamisság szembeállítás, az ármány és hűség színrevitele.

Toldi és Mátyás király, az erős vitéz és igazságos király együttes szerepe nem csak Dugonics korában, a XVIII. század végén volt elfogadott a közvélemény előtt, hanem később is. 1835-ben újabb dráma készült hasonló fikatív történelmi háttérrel „*Toldi Miklós azaz a kőszegi hős asszonyok. Énekes vígságos vegyes nemzeti történet*” címmel Pergő Czelesztin (1784–1858) átiratában. Pergő Czelesztin korának elismert színésze volt, és Dugonicshoz hasonlóan ő is egy német darabot vett alapul, benne az eltűnt kincs kereséséről szóló mondát dolgozta fel. A cselekmény időpontja a magyarok fényes történelmének ideje, Mátyás király kora. A híres fekete sereg fővezére volt Toldi, aki belekeveredett az Ujlakiak által kezdeményezett ármánykodásba, amelynek a kőszegi vár bátor, harcos, asszonyai vetnek véget.³⁰ Pergő Czelesztin éppen úgy, mint Dugonics, szabadon bánik a mondákkal és az általa ismert folklór elemeket úgy építi a színjátékba, hogy azok a vaskos tréfákkal együtt a katonaélet vidámságát idézzék.

A történelmi nevek használata a nemzeti múlt iránti érdeklődés közvetett bizonyítéka, ami az önismeret erősítését segítette. A felvilágosodás korában az anyanyelvű kultúra művelése és a nemzeti történelem megismertetése tudatosan vállalt feladat volt. Azokra az eredményekre építhetett a reform-

kori irodalom, amelyeket a korábbi évtizedekben már ismertek. Sem Kisfaludy, sem Vörösmarty, sem Arany történeti drámái, epikus költeményei nem lettek volna olyan nagy hatásúak, ha a szájhagyományban, ponyvákön és egyéb úton megőrzött korábbi ismereteket a felvilágosodás jeles írói nem elevenítették volna fel. Dugonics szerepe e tekintetben különösen jelentős. Munkáiban számos példát találunk erre. A köznép hagyományát szabadon felhasználja. A néphitet, anekdotákat, népmondákat, közmondásokat úgy illeszti a műveibe, hogy minél hangsúlyosabb legyen a magyar múlt dicsőítése. A nagy sikert megérett regénye, az *Etelka* a honfoglalás romantikus történetét krónikák alapján népszerűsítette. További regényei közül a *Jólánka*, drámáit nézve *Kún László* és *Bátori Mária* idézi a régi időket. Ha a *Toldi* drámánál maradunk, láthatjuk, hogy a folklór világát az alábbi motívumokkal hozta közelebb a magyar irodalom iránt érdeklődőknek:

- Toldi hatalmas kőgolyókat hajított a Duna egyik partjáról a másikra (ezek nyomai láthatók a Bécsi kapunál);
- Toldi híres buzogányával betörte Bécs városkapuját;
- a *szántóvasat* (=eke) lándzsájával átszúrta;
- a lándzsája olyan nehéz volt, hogy csak az óriások tudták felemelni;
- *karvasa* (=páncél) olyan nehéz volt, hogy a mai ember megemelni sem tudta, nemhogy viselni; (Bél Mátyás szerint Toldi páncélja csupa vas-karikából készült, amit három ember sem bírt felemelni);
- Toldi lovának óriás patkójának nyoma jelzi a ló és a lovas rendkívüli méreteit;
- Mátyás király visszaadja a jogtalanul elvett birtokot;
- a király kiszabadítja a börtönből vitézét;
- Mátyás pénzzel segíti a szegényeket;
- az igazságos uralkodó háttérben maradva tesz igazságot, megbünteti a hatalmaskodókat.

Dugonics műveiben a jegyzetek fontos szerepet kapnak, arról vallanak, hogy a hihetőség határáig felruházta a szereplőket a történeti hősökhöz fűzhető folklór elemekkel. A további részletek a jegyzetekbe kerültek annak bizonyosságául, hogy nem teljesen szabadon élt az általa ismert hagyomány. Világosan érezte a jegyzetek révén az irodalmi mű és a folklór közti távolságot. Az *Etelka* egyik jegyzetében a fehér ló monda kapcsán Csáti Demeter *Pannóniai énekének* egyik változatát örökítette ránk. Hasonló szándék vezette Mátyás alakjának megrajzolásakor. Heltai krónikája óta közszájon élt az igazságos királyról szóló monda, amelyben Mátyás király megsegítette a szegény asszonyt.³¹ Ma már tudjuk, hogy ez is a sok komponensű folklór mondák közé tartozik. Több antik forrásból különböző csatornákon keresztül kerülhetett a magyar folklórba. Firdauszi *Királyok könyve* már szólt az igazságos királyról.³² A szegényeket megsegítő király alakja a középkori szöveggyűjteményekben népszerű volt. Párhuzamait az összehasonlító kutatás feltárta.³³ Nálunk sem véletlen, hogy a XVI. század óta Má-

tyás király nevéhez kötődik az igazságtétel. Írásos emlékek bizonyítják, hogy a „*meghalt Mátyás király, oda az igazság*” közmondás rövidesen a király halála után, már a XVI. századtól széles körben ismert volt.³⁴ A népköltészet tudatos gyűjtésének kezdetén visszatérő témaként jelent meg a szegényeket megsegítő király alakja, következetesen Mátyás király nevével. A XIX. századi gyűjtések szólnak a révészről, akit a király azért büntetett, mert a szegényeket ingyen nem vitte át tulsó partra.³⁵ Más adat szerint halállal sújtotta azt a papot, aki ingyen nem temetett vagy keresztelt.³⁶ Súlyos ítéletet kapott az, aki ingyen dolgoztatta a szegényeket.³⁷ Az ismeretlenségben maradt király gazdag ajándékaról a XVI. század óta, négyszáz éven át folyamatosan vannak adataink,³⁸ még az írásbeli forrásokban szűkölködő XVII. századból is ismerjük a mondát egy lipcsei anekdotagyűjteményből, a *Lyrum, larum, lyrissimus* 1700-es kiadásából. Az igazságtétel és a büntetés egymást kiegészítő folklór motívumai sok változatban maradtak fenn, bár a XIX. századi változatokban Mátyás király szigora fokozatosan szelődött.³⁹ Ez a szellem tükröződik Dugonics *Toldijában* úgy, mintha azt mindenkinek tudnia kellene.

A XVIII. századi irodalmi alkotásokra jellemző, hogy nem hivatkoznak előzményekre, de Heltai krónikájának epizódját nem nehéz kimutatni. Dugonics sem említi a magyar krónikáját, de nem véletlen, hogy a cselekményt elindító epizód éppen a szegény asszony gondját orvosló Mátyás király alakját magasztalja. A dráma az igazságos király ítéleteinél csak akkor időzik, ha azok tévesek. Így például Toldi kegyvesztése és börtönbe jutása hosszú epizód. A méltatlan börtönbüntetés közismert folklórmotívum, mégis Dugonics szükségesnek látja megindokolni a 10. jegyzetben ezt a nem egyértelmű intézkedést: „*A mint a nagy uraknak palotájokban megszokott történni, hogy néha valaki jókedvekben, néha haragokban esik, éppen így történt Toldi Miklóssal is. Nem tudni annak okát, de kellett mennie Mátyás királynak palotájából, vissza nem jöhetett három esztendeig*”.

A jó király és bátor vitéz kapcsolatában beálló diszharmonia szintén mesei motívum. Nem hiányzik Ilosvainál sem, és Arany János is él vele. Ilosvai az eltűnést Toldi félresikerült szerelmi kalandjával indokolja. Szerinte ügyetlenül kiesett az ablakból, és kínos helyzetében fordult segítségért, ami egy új kaland kezdete lett. A menekülő Toldi és megsegítője egy temetésre emlékeznek, méltatlankodva a kincsek eltemetésén. Toldi vállalkozik a kriptá kiürítésére, tekintettel szorult anyagi helyzetére. Mihelyt a mélyből kiadta a drágakövet, aranyat, bezárult felette a sírkő. A folklór törvénye szerint a nagy erejű hős a saját erejéből képes kiszabadulni a kényszerű rab-ságból. A reneszánsz anekdota és a népmesei motívum Dugonics művében önálló epizóddá vált függetlenül Ilosvaitól vagy akár a *Toldi* dráma eredeti forrásától, Christmann írásától.

Arany János is hangsúlyt fektetett a kegyvesztésre, illetve a hős visszatérésére. Dugonics alkotói módszerét a szabad fordítás mellett a folklór ele-

mek könnyed átvétele segítette a börtön epizódnál. Az ártatlanul üldözött hős mondája itt kapcsolódik Toldi személyéhez. Dugonics drámájától függetlenül élt a későbbiekben is ez az összefonódás, amelyet a néphagyomány és az irodalom szétválasztása után már nem illett elfogadni. Nem csoda, hogy Arany *Toldijának* népszerűsége és osztatlan sikere után felháborodva fogadta a tudósi közvélemény a Mátyás udvarához kötött Toldi-mondák megjelenését.

Ma már nehezen érthető, hogy a *Pesti Hirlap* 1882-es mondái miért váltottak ki indulatos vitát. A szakemberek a mesterkélt monda-csinálást elítélték. Helytelenítették, hogy az akkori új tudomány, a folklorisztika ilyen adatokkal bíbelődjék. *„Legújabbán egy nógrádi Toldi-mondával álltak elő, mely a régi hagyománynak e hézagát betölteni hivatva volna. De részéről már 1888-ban kifejtettem, hogy ezt a modern monda-csinálást – mely régi meséket önkényesen kapcsolt történeti vagy mondai alakokhoz – helytelennek tartom, és hogy a tudomány az ilyen újdonsült „hagyományokra” semmit sem adhat. Amaz állítólagos Toldi-monda közlője nem is állt elő további mesékkel pedig azt állította volt, hogy ezer ilyen tudnak az alsótoldi aggastyánok Toldi Miklósról!”*⁴⁰ Évtizedeken át mellőzte ezeket az adatokat a szakirodalom, amíg újabb források ismeretében vissza nem tért ehhez.⁴¹ Az ártatlanul üldözött hős mondájával függnek össze a narratívumok, ami hálas téma a mindenkori hatalom ítélkezésével szemben.

Az írásban fennmaradt Toldi-monda változatok bizonyítják, hogy a sokféle szóhagyomány különböző Toldiról tudott. Az adatok egymásnak akár ellentmondhatnak, de az nem tagadható, az írásbeliség és szóbeliség határára lévő és ránk maradt versek, mondák, drámák felhasználták a XVI. századtól kezdve az ismeretlen nagy erejű hős köré sűrűsödött narratívumokat és az igazságos királyról szóló képzeteket. A sokat szidott alsótoldi monda bő száz évvel ezelőtt a Mátyás-hagyomány iránti fokozott érdeklődés idején jelent meg 1882-ben kissé nehézkes stílusban. Eszerint a király megharagudott Toldira, de ezt jóvá akarta tenni és követet küldött hozzá kérve, jöjjön vissza a királyi udvarba. A jövetel feltétele az volt, hogy *„jöjjön is meg ne is”*. (A motívum ismert *Az okos lány* mesetípusból: AaTh 875.) Ezen kívül hozza magával legjobb barátját, legnagyobb ellenségét, legnagyobb kincset. Toldi kitalálta, mit kell tennie. A feleségének azt mondta, hogy a király követét megöli a kincsekért és azt neki adja, ha megtartja a titkot. Sietve ment Toldi a királyhoz a véres zsákkal. A király előtt az egyik lába a kutya hátán volt, a másikkal ugrált, vagyis ment is meg nem is. Kezében vitte a kisfiát, mellette jött a felesége. A király előtt Toldi rászólt a feleségére, ne szemezzen a királlyal. Erre az asszony felcsattant, gyilkosnak nevezte a férjét. A király a veszedőket kérdőre vonta, mire az asszony elárulta a vélt titkot azért, hogy a király Toldit börtönbe juttassa. Ekkor Toldi felfedte, hogy a gyilkosság csak álhír. Elhozta tehát, amit a király kért: a legnagyobb ellenséget (feleség), a legrágább kincset (gyermek), a legjobb barátot (kutya), és jött is meg nem

is. A Ponciánus história magyar nyelvű változata része ez a szüzsé. (Számos változata kapcsolódik az AaTh 921 mesetípushoz.) A Mátyás-mondák közé sorolt nógrádi változatot annak irodalmi stílusa miatt a folkloristák nem méltatták, és az irodalmárok a két hős „oktalan” összekapcsolását nehezményezték. Valójában ez a szöveg a reneszánsz időktől ismert, műfaja szerint novellamese, része az írásbeliség és szóbeliség határán lévő hagyománynak függetlenül attól, hogy milyen neveket találunk benne. Az élő hagyomány törvénye szerint a tényközlés feltétele a hihetőség, a vélt realitás. Ebből következően csak azok a nevek szerepelhetnek a mondákban, anekdotákban, amelyeket a közösség elfogad.⁴² Az alsótoldi mondák sem a folklór, sem az irodalom felől nézve nem kiemelkedőek, de folklór hátterük nem vitatható. Ezen túl kifejezik azt a történelemszemléletet és nemzettudatot, amelyben a két hős összetartozik, továbbá olyan cselekedetekre képesek, amelyek a múlt idealizálását hirdeti.

Dugonics *Toldija*, a németből magyarra fordított dráma a többszöri előadás, kétszeri kiadás ellenére mára eltűnt a közműveltségből, mégis közvetve bizonyítja a szájhagyományban lévő elemek meglétét és továbbélését. A tényszerű adatok pótolják az írásos folklór forrásokat és jelzik, hogy a felvilágosodás korában milyen szájhagyomány lehetett. Közvetve képet alkotunk a XIX. századi gazdag folklór előzményeiről. Kutatásaink eredményeként bő kétszáz évvel korábbi időkből igazolhatjuk azoknak a szüzséknek meglétét, amelyek a nemzeti hősookról szóltak, és az egyetemes kultúra összességében sajátos helyi jelleget képviseltek, de amiről a folklorisztika képviselői csak később nyújthattak hiteles képet.

A történeti mondák legnépszerűbb hőse a XIX. század végén és a XX. században Mátyás király. Személyéhez, nevéhez kötött folklór elemek a történeti szempontból indokolatlanok, de évszázadokon át meglévő népszerűsége alakját felnagyította. Népszerűsége lehetővé tette a sokféle hagyomány szintetizálását és ezzel a nemzeti tudat formálását. Ilyen megközelítésből indokolt Dugonics drámájához és más kortársi írásművekhez fordulni és a híres történeti hősök szerepét megvizsgálni. A népi kultúrában gyakran megfigyelhető a tér és idő szabad alkalmazása. A híres személyek esetében az egyik szereplő fontosságát a másik tetteivel nyomatékosították. A XVIII. századi irodalom azokat a néphagyományban lévő elemeket alkalmazta, amelyek a nevek segítségével kifejezhető önismeretet, nemzettudatot erősítettek függetlenül a valóság objektív tényeitől. A nemzeti irodalom megszületésekor a folklór alkotások nélkülözhetetlenek voltak. Az etnikai identitás alapján formálódó közműveltség egyes elemei napjainkra esetleg elhomályosultak, átértelmeződtek, de következményei megmaradtak. A magyar közműveltség két kiemelkedő alakjáról szóló folklór alkotások nem egy valószínű korszak tényleges eseményeit közlik, hanem egy fiktív időbe ágyazott történésnek a tanulságait hozzák emberközelbe. Mátyás király és Toldi egymásmellettsége a pozitív jelenségek felnagyítását jelzi, a látszólag ér-

telmét veszített összefüggések feloldásával a történelmi idők látásmódját érthetjük meg, és ezáltal azt a korszakot, amely a nemzeti kultúra kialakulásában alapvető feladatot kapott.

JEGYZETEK

1. Tillhagen 1964, 11.
2. Dundes 1980, 1–19.
3. Kardos 1955, 125.
4. Kríza 1990, 365.
5. Hoppál 1981, 68.
6. Dugonics 1794.
7. AaTh 460–485, 532, 1650.
8. Horváth 1927, 35.
9. Heinrich 1894, 40.
10. Heinrich 1894, 10.
11. Dugonics 1794, 10.
12. Dugonics 1894, 114.
13. Heinrich 1894, 40.
14. Szabó T. A. 1985, 235.
15. Dugonics 1894, 69.
16. Ipolyi 1854, 176.
17. Ipolyi 1854, 176.
18. Ipolyi 1854, 173.
19. Toldy 1847, 29.
20. Solymossy 1918, 1–20.
21. Erdélyi 1847, 394.
22. Heinrich 1879, 153.
23. Hoppál 1981, 69.
24. Ipolyi 1854, 177.
25. Ipolyi 1854, 178.
26. Kálmány 1914, 477.
27. Dégh 1960. Nr. 141.
28. Dugonics 1794, 9.
29. Kríza 1995, 119.
30. Bayer 1897. I. 47.
31. Heltai 1575, 198.
32. Istvánovits 1991, 199.
33. Riessner 1980, 158.
34. Szabó T. 1983, 235.
35. Demjén 1887, 385.
36. Gönczi 1903, 438.
37. Heltai 1575, 182.

38. Kríza 1990, 136.
39. Ujváry 1990, 47.
40. Heinrich 1891, 60.
41. Kovács 1980, 583.
42. Kardos 1955, 132.

IRODALOM

BAYER József

1897 A magyar drámairodalom története. I. Bp.

BURKE, Peter

1991 Népi kultúra a kora újkori Európában Bp.

DÉGH Linda/KOVÁCS Ágnes/ORTUTAY Gyula

1960 Magyar népmesék I–III. Bp.

DEMJÉN Kálmán

1887 Népmondák (Vörös Márta). Magyar Nyelvőr 471.

DUNDES, Alan

1980 Interpreting Folklore. Bloomington, Ind.p.

DUGONICS András

1794 Jeles történetek, melyeket a magyar játékszinre alkalmaztatott (Kún László, Báthory Mária, Toldi). Pest

1820 Példa beszédek és jeles mondások. I–II. Pest

1894 Toldi. Szomorú történet három szakaszban Bevezette HEINRICH Gusztáv. Pest.

1894. (2. kiad.) Olcsó Könyvtár 862.

ERDÉLYI János

1847 Népdalok és mondák. II. Pest

FERENCZI Imre

1966 Történelem, szójhagyomány, mondahagyomány. Ethn. LXXVII. 49–73.

GÖNCZI Ferenc

1903 Göcseji mondák Mátyás királyról és Toldiról. Ethn. XIV. 439–440

GYÖRGY Lajos

1934 A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai. Bp.

GYŐRI Gyula

1896 A Toldi kérdés. A Pápai Református Főiskola Értesítője. Pápa

HEINRICH Gusztáv

1890 Dugonics Toldi drámája. Egyetemes Philológiai Közlöny. 505–525.

1879 A Toldi-mondáról. Egyetemes Philológiai Közlöny. 153–175.

1894 Bevezetés. In: Dugonics András: Toldi. Bp. 3–64.

HELTAI Gáspár

1575 Magyarok krónikája. Kolozsvár. (1984/Bp.)

- HOPPÁL Mihály
1998 A Toldi mitológiai háttere. In: Uő: Folklor és közössége. Bp. 1–31.
- HORVÁTH János
1927 A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Bp.
- ILOSVAI Selymes Péter
1886 Az Hírneves Tholdi Miklósnak jeles cselekedeteiről és bajnokságáról való história. Bevezette és jegyzetekkel kísérte Szilády Áron. Bp. (1574/Kolozsvár, 1754/Pozsony)
- IPOLYI Arnold
1854 Magyar Mythologia. Pest (1989/Bp.).
- ISTVÁNOVITS Márton
1991 Rex Iustus. Traianus, Khosvau Anushirvan, Melik Shah and the Unfortunate Widow. Acta Ethn. XXXVI 199–210.
- KÁLMÁNY Lajos
1914 Ipolyi Arnold népmese gyűjteménye MNGy. XIII. Bp.
- KARDOS Tibor
1955 A trufa. Egy régi magyar irodalmi műfaj jellege és európai összefüggései. Filológiai Közlemények. I. 111–138.
- KERÉNYI Ferenc
1990 Magyar színháztörténet Bp.
- KOVÁCS Ágnes
1980 Mátyás-mese. In: Magyar Néprajzi Lexikon 3. Bp. 533.
- KRÍZA Ildikó
1990/a Mátyás, az igazságos. Bp.
1990/b Rex Iustus-Rex Clarus. In: Rázsó Gy. – Molnár L. (szerk.): Hunyadi Mátyás Emlékkönyv. Bp. 363–410.
1995 A Mátyás-hagyomány a 18. században. Népi Kultúra – Népi Társadalom. XVIII. Bp. 119–148.
- LÉVAY Edit
1978 Ilosvai Selymes Péter ismeretlen históriás éneke Mátyás királyról. Irod. tört. Közl. 647–673.
- ORTUTAY Gyula
1966 Mátyás király és Kossuth Lajos nyomában In: Uő: Halhatatlan népköltészet. Bp. 1966. 264–270.
- RIESSNER, Carl
1980 Die Geschichte von Kaiser Trajan und die Witve in der Romsage. Volkserzählung und Dichtung. (ed. Dieter M.) Wien. 151–160.
- SOLYMOSSY Sándor
1918 A Toldi-mondához. Ethn. XXIX. 1–28.
- SZABÓ T. Attila
1985 Meghalt Mátyás király, elkölt az igazság. Magyar Nyelvőr 235–236.
- TARNAI Andor
1983 A magyar nyelvet írni kezdik. Bp.

TILLHAGEN, Carl

1964 Was ist eine Sage? Eine Definition und ein Vorschlag für ein europäisches Sagensystem. Acta Ethnographica XIII. 9-18.

TOLDY Ferenc

1846 Magyar történeti költészet. Pest

UJVÁRY Zoltán

1990 Mátyás király Gömörben. Debrecen.

